

Wat schuilt er achter de nieuwe wildernis – Deel 2

Glenn Delière

In het vorige deel van deze dubbelbijdrage hebben we gezien hoe er zich twee kampen lijken te ontwikkelen in het natuurbehoud. Langs de ene kant staan voorstanders van het traditionele natuurbeheer, die volhouden dat de mens sturend moet optreden in de natuur omdat het soort natuur dat men wil behouden nu eenmaal een menselijk bemiddelde natuur is.¹ Langs de andere kant staan de 'herwilders', die geloven dat een natuur zonder menselijke bemiddeling net zo rijk, of zelfs rijker kan zijn dan een door de mens beheerde natuur.

Schaapswrakken²

De kwestie van schaapswrakken wordt op scherp gesteld door de demografische tendensen in Europa: delen van het Europese platteland lopen leeg, waardoor de traditionele landschappen die door de landbouw in stand worden gehouden, dreigen te verdwijnen. Het Europese landbouwbeleid zal in grote mate bepalen hoeveel platteland er precies leegloopt, zoals Keenlyside et.al. (2010) aangeven. In een belangrijk aantal 'marginale landbouwstreken' zijn het immers alleen de subsidies van het *Gemeenschappelijk Landbouwbeleid* die de landbouw rendabel houden.

We lijken dus voor een keuze te staan: blijven we landbouw in marginale gebieden ondersteunen, misschien niet alleen omdat we geloven die productiecapaciteit nodig te hebben, maar omdat we geloven dat we zo een unieke plattenlandcultuur en haar landschappen bewaren, of stoppen we die steun en geven we bijvoorbeeld volop de kans aan herwildingsprojecten in die streken?

Het is deze laatste vraag die centraal staat in een sleutelhoofdstuk uit het recent verschenen boek *Feral* van George Monbiot (2013). Monbiot, die zich met *Feral* heeft opgeworpen tot een van de belangrijkste pleitbezorgers van de herwildingsbeweging, brengt er verslag uit van een ontmoeting met Dafydd Morris-Jones, die vierdegeneratie boer is op dezelfde boerderij en zich op veel vlakken inzet voor het behoud van de Welshe (plattelands)cultuur. Monbiot heeft tot op dat punt herhaaldelijk de natuur en het natuurbeheer in Wales (en Schotland) op de korrel genomen.

De uitgestrekte, kale gebergtes, door velen ervaren als 'puur natuur' en vaak gepromoot als 'echte wildernis', getuigen voor Monbiot immers van een ecologische ramp. De gebergten van Wales en Schotland zijn namelijk allesbehalve 'van nature' kaal: vroeger waren ze bedekt met bossen. Die bossen kunnen terugkeren indien men stopt met de subsidiëring van de onrendabele schapenteelt (in Wales) of met de onnatuurlijke opdrijving van de edelhertenpopulatie voor de jacht (in Schotland). Het zijn immers deze beesten die de bergen van Wales en Schotland kaalvreten.

De (grootschalige) schapenteelt in Wales is alleen nog rendabel dankzij subsidies. Het *Gemeenschappelijk Landbouwbeleid* is dus direct verantwoordelijk voor de instandhouding van een ecologisch sterk verarmd landschap. Het perfide aan die situatie is volgens Monbiot dat er geen goede reden is om dat te blijven doen: de bijdrage van de

Welshe schapenteelt aan de (landbouw)economie is verwaarloosbaar en bovendien zijn er nog maar weinig boeren als Morris-Jones, boeren die zich inzetten voor het behoud van een traditionele plattelandscultuur en haar landschappen. Indien de subsidies stoppen, zouden de meeste boeren er gewoon mee ophouden. De Europese burger betaalt volgens Monbiot dus om een onrendabele landbouwpraktijk in stand te houden die de natuur verarmt en die zelfs door het merendeel van de boeren zelf alleen om de subsidie wordt voortgezet.

Wat is de menselijke identiteit in verhouding tot de natuur?

Monbiot erkent uiteindelijk wel dat het behoud van het traditionele platteland een belangrijke waarde vertegenwoordigt, ook indien dat ten koste gaat van een hogere biodiversiteit, zoals volgens Monbiot in Wales het geval is. Tegelijk gelooft hij ook dat de strijd voor het behoud van dit soort landschappen grotendeels een verloren zaak is. De landbouwpraktijken en de plattelandscultuur die ze in stand houden, zijn ten dode opgeschreven:

'Mijn vreugde over de terugkerende wilde dieren werd getemperd door de schok te zien hoe het werk, dat stukje bij beetje door ontelbare generaties geleverd werd om aan een toekomst te bouwen voor afstammelingen die ze nooit zouden ontmoeten, allemaal verloren zou gaan. Een beschaving was weggevaagd. Het proces van terugtrekking, waarin rouw en vreugde vermengd zijn, dat zich op veel plaatsen voordoet, vooral in de bergen van Europa, lijkt onverbiddelijk. Tenzij boeren en hun kinderen gedwongen worden op hun land te blijven, is er geen andere mogelijkheid om het te erkennen en te beslissen wat de volgende stap zal zijn.' (184)

Het is wellicht spijtig dat Monbiot in *Feral* een louter procedurele oplossing voor ogen heeft om het waardenconflict dat hier naar boven komt, op te lossen: hij stelt enkele

aanpassingen voor aan het subsidiereglement die landbouwers die niet intrinsiek gemotiveerd zijn de mogelijkheid moet geven te stoppen zonder verlies te maken. De keuze om te herwilden lijkt immers over meer te gaan dan een louter praktisch antwoord op de vraag wat te doen met de verlaten landbouwgronden of hoe men het meest efficiënt biodiversiteit kan bewaren. Zoals Monbiot zelf suggereert, dreigt er met het verlies van het traditionele platteland een *beschaving* of een *wereld* verloren te gaan die onder andere gepaard gaat

met een specifieke blik op de relatie tussen de mens en de natuur. De clash tussen herwilders en voorstanders van het traditionele natuurbehoud is dus in de diepste zin ook een morele clash: ze gaat over de vraag wat nu juist de identiteit van de mens in verhouding tot de natuur en het landschap is.³

De Europese burger betaalt volgens Monbiot dus om een onrendabele landbouwpraktijk in stand te houden die de natuur verarmt en die zelfs door het merendeel van de boeren zelf alleen om de subsidie wordt voortgezet.

Schepper van landschappen of botte vernierler?

Aan de basis van het conflict liggen grondig verschillende visies op de rol van de mens in de natuur. Zoals Morris-Jones het verwoordt: 'het natuurbehoud zou moeten gaan over hoe wij in de natuur kunnen leven' (Monbiot, 2013: 177). Voor mensen als Morris-Jones lijkt er geen essentiële tegenstelling tussen mens en natuur: het is juist in de combinatie van beiden dat er zoiets als een landschap ontstaat. Dat landschap is in de eerste plaats opgevat als een archief dat de geschiedenis van de gemeenschap bewaart:

'Met totale herwilding verlies je de ongeschreven geschiedenis, je zelfverstaan en je plaatsbesef. Het is zoals een boekverbranding. Er worden geen boeken over mensen als ons geschreven. Als je de sporen van onze aanwezigheid uit het land wist, [...], schrijf je ons uit het verhaal. We hebben niets anders.'
(177)

Het landschap wordt dus gestructureerd door menselijke activiteit, en het is door het historische patroon van activiteit dat het landschap 'intelligibel' of 'leesbaar' wordt. In wezen staan mensen als Morris-Jones dus een antropocentrisch principe voor, maar dan antropocentrisch in de beste zin van het woord: dit soort antropocentrisme gaat juist gepaard met een zorg voor het landschap dat als erfgoed beschouwd wordt.

Tegenover deze antropocentrische houding staat de herwildingsgedachte als een soort van correctie (zie ook Drenthen, 2011): er is niet noodzakelijk een menselijk ordenend principe in de natuur nodig, de natuur is niet altijd de woonplaats van de mens.⁴ De mens treedt juist vaak verstorend op in de natuur en het natuurbehoud zou dus primair gericht moeten zijn op het verminderen van de menselijke impact op de natuur, liefst zo volledig mogelijk.

Deze verschillende visies op de rol van de mens in de natuur komt eigenlijk het best naar voor als men nagaat welke visie Monbiot heeft op het herwilden. Hij wijkt immers op twee belangrijke punten van de visie van Vera en de Nederlandse traditie af.

In *Feral* verwerpt hij ten eerste de megaherbivorenhypothese en zoekt hij aansluiting bij de Amerikaanse variant van herwilding: de theorie van de 'trofische cascades'. Deze theorie werd voor het eerst uitgewerkt binnen de kringen van de Noord-Amerikaanse *Conservation Biology*, waar ze wordt verdedigd door onder andere Michael Soulé en John Terborgh (Soulé et al., 1998). De theorie stelt dat de ecologische effecten die soorten hoger in de voedselketen door hun voedingsgewoonten teweegbrengen, doorwerken op lagere niveaus in de voedselketen.⁵ Gezien predatoren aan de top van de voedselketen staan, zijn het net de predatoren die een determinerende rol spelen in het uitzicht van het ecosysteem. Wil men ecologische processen dus ten volle laten spelen, dan moet men dus die toppredatoren terug invoeren.

Als voorbeeld wordt in dit verband vaak de herinintroductie van wolven in *Yellowstone* aangehaald. Door zijn invloed op het gedrag van herbivoren, die alle wilgenopslag graasden, zette de geherintroduceerde wolf een hele reeks ecologische processen in werking die zich liet voelen tot op het niveau van de morfologie van de rivieren in *Yellowstone*.⁶ Voorstanders van dit type van herwilden, zoals Monbiot, claimen daarom dat de herinintroductie van voornamelijk predatoren in natuurgebieden een essentieel onderdeel van natuurherstel moet zijn. Predatoren hebben natuurlijk nood aan grote

ongestoorte kerngebieden die onderling aaneengesloten zijn, waardoor deze vorm van herwilden ook wel eens de 'CCC-strategie' genoemd wordt: *cores, corridors and carnivores*.

Daarnaast bekent Monbiot zich ook tot de voorstanders van het pleistoceen herwilden. Hier treedt zijn visie op de rol van de mens het duidelijkst op de voorgrond. Het pleistoceen herwilden vertrekt vanuit de vaststelling dat Europa, maar ook Amerika en Australië, tijdens het Emiaan een veel rijker palet aan megafauna kende. Voor Europa gaat dat om soorten als de wolharige neushoorn, de wolharige mammoet, de bosolifant, het reuzenhert en de steppewisent, naast de tarpan en oeros, de grottenleeuw,

holenbeer en de grottenhyena. Het Emiaan beslaat de laatste warme periode tijdens het laat-pleistoceen, net voor de laatste ijstijd. Het klimaat was toen vergelijkbaar met het klimaat dat we nu kennen. Voor vele herwilders is de cruciale vraag waarom die beesten ondertussen uitgestorven zijn: door de klimatologische veranderingen op het einde van het pleistoceen, waaronder de ijstijd, door nieuwe ziektes of door de mens (Koch, 2006)? Die laatste ontwikkelde in die periode immers

nieuwe, krachtigere en meer accurate technieken voor speerwerpen. Feit is alleszins dat deze megafauna plots en massaal uitstierf, in een periode die ook wel het 'pleistocene of kwarternaire extinctie-evenement' genoemd wordt.

Voorstanders van het pleistoceen herwilden geloven nu dat de mens in grote lijnen verantwoordelijk is voor de extinctie van die soorten.⁷ Hierdoor heerst er binnen de kringen van het pleistoceen herwilden een eerder negatief tot zelfs misantropisch mensbeeld, het best verwoord door Monbiot in een column in *The Telegraph*:

*'Het antropoceen, nu een populaire term onder wetenschappers, is het tijdperk waarin wij leven: het is er een gedomineerd door de menselijke impact op de wereld. De meesten laten het beginnen vanaf de start van de Industriële Revolutie. Maar het zou wel eens eerder begonnen kunnen zijn, met een moordpartij die twee miljoen jaar geleden begon. Wat op zijn achterste poten ging staan op de Afrikaanse savannes was, van in het begin, de dood: een vernielers van werelden.'*⁸

Pleistoceen herwilden wordt daardoor een morele plicht: herwilden biedt ons een uitgelezen kans om onze ecologische schuld in te lossen. Hiervoor moeten dan natuurlijk een aantal soorten geherintroduceerd worden, of toch hun ecologische equivalenten, want het gaat natuurlijk voornamelijk om uitgestorven soorten. De terugkeer van de olifant en de neushoorn naar Europa is volgens Monbiot mogelijk gezien de verwachte ontvolking van het platteland. Aan plaats zal er wellicht geen gebrek zijn, het is volgens hem slechts een vraag van verbeeldingskracht en politieke moed:

'Als de mensen van dit continent dat wensen, zouden de gebieden die landbouwers zullen achterlaten wel eens groot genoeg kunnen zijn om niet alleen de terugkeer mogelijk te maken van de wolf, de beer, de lynx en de bizon, die reeds stilaan terugkomen, maar ook van olifanten, neushoorns, nijlpaarden, leeuwen en hyena's. Klinkt dat ridicuul? Vast en zeker. Het is duidelijk dat de Europese bevolking daar nog niet klaar voor is. Maar als er genoeg land is, als dat land in voldoende grote blokken geconcentreerd ligt en beschermd wordt

tegen verdere exploitatie, dan zijn er hoogstwaarschijnlijk weinig biologische belemmeringen. Al deze dieren (of verwante soorten) zwierven nog niet zo lang geleden doorheen Europa, onze inheemse flora en fauna zijn evolutionair aangepast aan hun aanwezigheid. De hindernissen zijn natuurlijk politiek en cultureel van aard. Maar zoals de opvallend veranderde houding ten opzichte van wolven in andere delen van Europa aangeeft, zal dat misschien niet altijd zo blijven.’ (184)

Een dergelijke visie op herwilden lijkt zeer radicaal, maar ze krijgt wel degelijk steun vanuit een belangrijk deel van de herwildingsgemeenschap en vanuit de *Conservation Biology*. Zo loopt momenteel een groot wetenschappelijk project in Siberië onder leiding van de Russische bioloog Sergej Zimov om de pleistocene ecologie te herstellen en te kijken wat de effecten zijn op het landschap.⁹ Maar ook vanuit de Verenigde Staten steunen voornamelijk wetenschappers als Michael Soulé en John Terborgh de ideeën achter pleistoceen herwilden (zie Donlan et.al., 2012). Wat alleszins duidelijk is, is dat ze een geheel andere mensvisie bevat dan die van de voorstanders van het behoud van het traditionele platteland, zoals Morris-Jones.

Ecologische verveling

Opvallend is wel dat Monbiot, ondanks zijn zeer negatief mensbeeld, volhoudt dat het herwilden ook moet gebeuren omdat het zou tegemoetkomen aan een diepe menselijke nood. Doorheen *Feral* wijst hij er immers op dat het boek is ingegeven door een gevoel van ‘ecologische verveling’: vanuit het besef dat hij niet langer in contact stond met de grote cycli van het leven en vastgeroest zat in een eerder routineus, sedentair leven, voelde hij de nood om zijn ‘verlangen naar een rijker, rauwer leven dan [hij] recentelijk geleefd had te bevredigen’ (8). Die ecologische verveling zou mensen ook moeten overvallen als ze het ware verhaal achter de Schotse en Welshe bergketens horen: eens het inzicht volgt dat ze geen toonbeeld van wildernis zijn, maar het biologisch verschaalde resultaat van overbegrazing, lijkt het onmogelijk dat deze bergen nog tot de verbeelding spreken. Herwilden biedt dan een mogelijkheid om iets van de oorspronkelijke complexiteit van de ecologische relaties terug te brengen die mensen: ‘een verbeterde kans geeft om aan de slag te gaan met de natuur en zich in haar te verheugen’ (11).

Het gaat bij het herwilden volgens Monbiot in de eerste plaats om een aantal nieuwe vrijheden voor de mens te creëren. De natuurbeweging heeft immers te lang gewezen op wat de mens niet mag doen, maar

‘[zonder] nieuwe vrijheden voor de oude in te wisselen, worden we vaak gezien als asceten, droogstoppers of pedanteriken’ (12). Daarom moet het herwilden in de eerste plaats gaan over de manier waarop de mens zichzelf terug op de natuur kan betrekken. In tegenstelling tot de zorgvuldig beheerde klassieke natuurreservaten, is een herwilde natuur groot en robuust, waardoor ze ruimte laat om te kamperen, te kajakken of te vissen. Maar bovenal is een wilde natuur complex, steeds veranderend en zit ze dus vol mogelijkheden tot verrassing en verwondering.’

Het begrip 'spontaniteit' staat daarom voor Monbiot voorop. Herwilden gaat niet in de eerste plaats om het terugbrengen van een of ander oorspronkelijk landschap, maar over 'tegen de drang om de natuur te controleren in te gaan en haar de mogelijkheid te geven haar eigen weg te gaan' (9).¹⁰ Het is vanuit die nadruk op het belang aan spontane natuurlijke processen dat hij zijn belangrijkste kritiek op het klassieke natuurbehoud formuleert. Klassieke reservaten zijn immers al te vaak verworden tot 'botanische tuinen: hun habitats zijn plant-borders met voorkeurssoorten, gewied en verzorgd om te verhinderen dat wildheid zou binnensluipen' (224). Natuurbeheerders lijken volgens hem 'bang voor de wanordelijke, ongeplande, ongestructureerde heropleving van de natuur' (210) en ze 'zoeken de natuur te onderdrukken, successie te verhinderen, ecosystemen in een staat van gestaakte ontwikkeling te houden. Niets mag veranderen: de natuur moet doen wat haar gezegd wordt, tot op het meest dichtstbijzijnde procentpunt' (222).

De kritische component van het herwilden

In *Feral* zit er dus een paradoxale dialectiek verweven die stelt dat de mens zich moet terugtrekken uit de natuur om deze weer ten volle in zijn leven te kunnen betrekken en tegelijk dat we een ecologische schuld hebben in te lossen die eveneens onze ecologische verveling zal doen wegebben.

Door het sterk benadrukken van het feit dat we door te herwilden in de eerste plaats tegemoetkomen aan een bepaalde menselijke nood, lijkt hij afbreuk te doen aan de kritische kern van de herwildingsgedachte: een correctie te zijn op een al te vanzelfsprekende machtsuitoefening van de mens over de natuur. Die kritiek zit natuurlijk vervat in Monbiots visie op de rol van de mens in het kwarternaire extinctie-evenement, maar evengoed in het feit dat volgens Monbiot veel klassiek natuurbeheer lijdt onder een te verre gaande controledwang. Zelfs wanneer het gebeurt met de meest nobele bedoelingen, zoals het behoud van biodiversiteit of van oude culturele landschappen, kan onze houding ten opzichte van de natuur verknechtend zijn.

De herwildingsgedachte hoeft dus niet noodzakelijk om het recreëren van *oorspronkelijke* ecosystemen te gaan, maar kan ook het leveren van een impliciete kritiek op de menselijke machtsgreep over de natuur tot doel hebben.

Deze vaststelling ligt ten grondslag aan het werk van de Nederlandse milieufilosoof Martin Drenthen. In onder andere *Grenzen aan wildheid* vertrekt Drenthen vanuit de intuïtie dat het begrip 'wildernis' zoals dat in het herwildingsdebat naar voor komt, niet naar een of andere concreet type van ecosysteem verwijst.¹¹ Waar het begrip 'wildernis' dan wel voor staat, is volgens Drenthen eigenlijk nooit voldoende gearticuleerd in het hele wildernisdebat. In *Grenzen aan wildheid* onderneemt hij een poging om dat wel te doen.

Hierbij komt hij tot de conclusie dat het verlangen naar wildheid, zoals dat bij de herwilders aanwezig is, moet opgevat worden als een verlangen naar een natuur die voorbij de menselijke machtsgreep ligt, een verlangen dat juist wordt opgewekt door het besef

De herwildingsgedachte gaat niet noodzakelijk om het recreëren van oorspronkelijke ecosystemen, maar kan ook een impliciete kritiek op de menselijke machtsgreep over de natuur tot doel hebben.

dat een dergelijke natuur niet meer aanwezig is. Wie zich echter op een exemplarische manier verhoudt tot de wildernis, beseft dat elke (bestendige) bevrediging van dat verlangen illusoir zal zijn. Een dergelijke bevrediging zou immers impliceren dat we de natuur in ons bezit hebben, en daarmee zou ze meteen niet langer voorbij onze machts-greep liggen. Het wildernisverlangen zou daardoor doordrenkt moeten zijn van het besef van zijn eigen onmacht: het verwijst naar de grenzen van de maakbaarheid. Een exemplarische wildernishouding is er daarom een die een gevoeligheid ontwikkelt voor de eigen voortvarendheid en een engagement met die momenten waarop de natuur lijkt te ontsnappen aan onze controle.

Een dergelijk engagement is dan ten diepste een moreel engagement: men dient zich te oefenen in terughoudendheid vanuit het besef dat men altijd bezig is 'geweld' te plegen door bezit te willen nemen van datgene waarnaar men verlangt. Wanneer men het wildernisbegrip op die manier opvat, kan het inderdaad ingezet worden om bepaalde vormen van doorgesloten natuurbeheer te bekritisieren, ook wanneer dit gebeurt met de beste bedoelingen. Wanneer een natuurgebied meer de persoonlijke voorkeuren van zijn beheerders weerspiegelt, lijkt men nog moeilijk te kunnen spreken van een oprecht engagement met de natuur zelf: het natuurgebied wordt dan een flatterende bevestiging van de opvattingen over de natuur van de beheerder. Tegelijk kan een dergelijk kritisch ingezet wildernisbegrip zich echter ook tegen het herwilden zelf. Wanneer herwilden immers gaat over het erkennen van grenzen aan de menselijke maakbaarheid en het afzweren van de menselijke controledwang, dan komen ook die herwildingsprojecten die er bijvoorbeeld op gericht zijn historisch accurate wildernissen na te maken, in de problemen. In dergelijke gevallen wordt er immers ook een ideaalbeeld opgelegd aan de natuur dat men probeert te verwezenlijken en in stand te houden door technische controle:

Wanneer herwilden gaat over het erkennen van grenzen aan de menselijke maakbaarheid en het afzweren van de menselijke controledwang, dan komen ook die herwildingsprojecten in de problemen die historisch accurate wildernissen namaken.

'Terwijl de ideologie van natuurontwikkeling verwijst naar een alternatieve, meer bescheiden houding ten opzichte van de natuur, een bereidheid tot 'terugtrekken', was de praktijk van natuurontwikkelingsprojecten er juist een van gewelddadig ingrijpen in het landschap. [...] In de praktijk [blijkt] echter wel degelijk steeds een globaal natuurdoeltype sturend op de achtergrond werkzaam te zijn, en wordt waar nodig halverwege het proces opnieuw sturend ingegrepen in de natuurlijke ontwikkeling. Wat daarmee gebagatelliseerd en verdonkermaand wordt, is het feit dat de natuur opnieuw aan de menselijke machtswil wordt onderworpen.' (208)

Het punt is volgens Drenthen dus dat precies in de poging een natuur aan te leggen die voorbij de menselijke machtsgreep ligt, men de natuur opnieuw gaat onderwerpen aan een machtsgreep. Dat laatste blijft echter gemaskeerd onder de goede bedoelingen van de herwilders. Het is deze moreel-kritische kern van het wildernisbegrip die volledig lijkt te ontbreken in het werk van Monbiot, waardoor deze, niet geremd door enig gevoel voor ironie, kan beweren dat herwilden gaat over het laten vieren van controle over de natuur en tegelijk over het vervullen van de behoeften van de welgestelde Westerse stedeling op zoek naar een rijkere natuurervaring.

Conclusie: de paradox van het natuurbehoud

We zijn deze dubbele bijdrage begonnen vanuit de vaststelling dat het Europese, maar in steeds groeiende mate het mondiale, natuurbehoudsbeleid voor een bepaalde keuze staat. Het Europese platteland loopt op een groot aantal plaatsen leeg en met die leegloop dreigen er heel wat traditionele landschappen en hun biodiversiteit te verdwijnen. Daartegenover staat dat die leegloop een unieke kans biedt om nieuwe wildernissen te creëren. Sommige dieren, zoals de wolf, wachten daar zelfs niet op en zijn al bezig aan een opmars. Moeten we dit proces ondersteunen door, zoals Monbiot suggereert, hervormingen door te voeren aan het subsidiestelsel van het *Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*, of moeten we juist koste wat het kost het traditionele landschap bewaren?

In het vorige deel hebben we gezien hoe het in Nederland, waar het debat rond nieuwe wildernis al veel langer woedt, onder invloed van de theorieën van Frans Vera als snel verworpen is tot een eerder empirisch debat. Hoe zag de oorspronkelijke wildernis er uit en als we dat al kunnen weten, is het recreëren van wildernis dan wel de meest efficiënte manier van aan biodiversiteitsbehoud doen? Het waardendebat over wat nu juist de inzet zou moeten zijn van het natuurbehoud, wildheid of biodiversiteit, werd zo echter nooit of alleszins onvoldoende gethematiseerd.

In het tweede deel heb ik laten zien hoe er onder dat debat een nog fundamenteeler waardendebat schuilgaat. De keuze tussen herwilden of het behoud van traditionele landschappen raakt aan onze visie op de plaats van de mens in de natuur: maakt hij er een essentieel onderdeel van uit of staat hij er grotendeels buiten? Hier verscheen de herwildingsgedachte als een vorm van kritiek op de antropocentrische vooronderstelling van de voorstanders van het traditionele landschap en het traditionele natuurbeheer: alsof de mens nodig is als ordenend principe, om de rijkheid van de natuur in stand te houden. Een beroep op wildernis verschijnt dan in de eerste plaats als een oproep om een meer nederige houding aan te nemen. Een dergelijk standpunt vinden we terug bij Drenthen, waar het wildernisbegrip wordt geherinterpreteerd als een kritisch moreel begrip.

Drenthens opmerkingen over wildheid als primair een kritisch-moreel concept, zetten het debat tussen de nieuwe wildernis en het traditionele landschap daarbij in een nieuw licht. Zoals ik heb laten zien, kiest het kritisch wildernisbegrip geen partij: het kan zowel ingezet worden tegen een te ver doorgeschoten beheer als tegen bepaalde vormen van herwilden. Het begrip duidt juist op het feit dat het uiteindelijke doel van het natuurbehoud, natuur als datgene wat buiten onze macht ligt en dus onmaakbaar is, steeds ontsnapt aan onze pogingen om haar te behouden, juist omdat we door het te behouden onvermijdelijk een machtsgreep uitoefenen.

Men zou dat laatste de 'onvermijdelijke paradox van het natuurbehoud' kunnen noemen. Bernard Williams formuleerde die als volgt:

'De paradox is dat we onze macht moeten aanwenden om een idee van iets dat buiten onze macht ligt, te bewaren (1995: 240).'

Misschien vinden herwilders en voorstanders van het oude cultuurlandschap juist in die paradox wel een gemeenschappelijke bodem om op te staan. Beide verwijten ze

elkaar immers dat ze de natuur 'maakbaar' maken, terwijl, volledig in lijn met Drenthens interpretatie, ze allebei juist uitstaan naar het behoud van iets wat voorbij de maakbaarheid ligt. De voorstanders van het oude cultuurlandschap zien zichzelf slechts als erfgenamen. Een erfgoed is iets wat je toegespeeld krijgt vanuit het verleden, niet iets dat je zelf tot stand hebt gebracht. Zij wijzen de visie van de herwilders af, juist omdat de nieuwe wildernis een landschap lijkt te zijn zonder verleden, iets wat net gecreëerd is om de momentane behoefte aan een meer spectaculaire natuurervaring te voldoen. Van hun kant geloven de herwilders dat alleen die natuur waarover mensen niet of niet langer controle uitoefenen echte natuur kan zijn. Traditionele landschappen herbergen alleen verknechte, gefabriceerde natuur.

Het besef van de paradox van het natuurbehoud zou een lucide omgang met zowel dit formeel gedeelde uitgangspunt als met de beperkingen van het eigen standpunt, moeten mogelijk maken, waardoor er meer begrip voor de tegenpositie zou kunnen ontstaan.

Ten eerste zouden de herwilders moeten inzien dat wildernis, als natuur die niet door mensen gecontroleerd wordt, alleen mogelijk is dankzij menselijke aanwezigheid. Het is juist omdat de mens zich bewust terugtrekt uit de natuur en bereid is actief grenzen te trekken en te respecteren, dat zoiets als wilde natuur mogelijk wordt.

Van hun kant zouden de voorstanders van het traditionele cultuurlandschap kunnen inzien dat de menselijke geschiedenis ook altijd past in een bredere natuurlijke geschiedenis die haar rechten heeft en evengoed aan onze maakbaarheid ontsnapt.

Misschien vinden herwilders en voorstanders van het oude cultuurlandschap een gemeenschappelijke bodem: beide verwijten ze elkaar immers dat ze de natuur 'maakbaar' maken, terwijl ze allebei juist uitstaan naar het behoud van iets wat voorbij de maakbaarheid ligt.

Bio

Glenn Deliège is doctor in de milieuwetenschap. Momenteel is hij als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de RU Nijmegen, waar hij onderzoek verricht binnen een project dat zich richt op de ethische aspecten van het natuurbehoud, in het bijzonder met betrekking tot de 'nieuwe wildernis'.

Literatuurlijst

- Drenthen, M., 2003. *Grenzen aan wildheid. De betekenis van Nietzsches moraalkritiek voor de actuele milieu-ethiek*. Budel: Damon
- Donlan, et.al., (2012). Pleistocene Rewilding: An Optimistic Agenda for Twenty-First Century Conservation. *The American Naturalist*, 168 (5), p. 660-681
- Estes et.al., (2011). Trophic Downgrading of Planet Earth. *Science*, 333:301, p.301-306
- Keenleyside, C and Tucker, G M, (2010). Farmland Abandonment in the EU: an Assessment of Trends and Prospects. Report prepared for WWF. Institute for European Environmental Policy, London
- Koch, P., et.al., (2006). Late Quaternary Extinctions: State of the Debate. *Annual Review of Ecology, Evolution and Systematics*, 37, p.215-250
- Monbiot, G., (2013). *Feral. Searching for enchantment on the frontiers of rewilding*. Londen: Allan Lane
- Mech, L., (2012). Is Science in Danger of Sanctifying the Wolf?. *Biological Conservation*, 150,

p.143-149

- Ripple, et.al. (2012). Trophic Cascades in Yellowstone. The First 15 Years after wolf Reintroduction. *Biological Conservation*, 145(1), p.205-2013
- Sandom, C., et.al., (2014). High herbivore density associated with vegetation diversity in interglacial ecosystems. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, <http://www.pnas.org/content/early/2014/02/28/1311014111>
- Williams, B., (1995). Must a concern for the environment be centred on human beings? In: Williams, B., *Making Sense of Humanity*, Cambridge, Cambridge University Press

Eindnoten

1. Myriam Dumortier heeft in een reactie op het vorige deel gewezen op het feit dat natuurbeheer niet alleen gericht is op het in stand houden van traditionele landschappen, maar ook op het neutraliseren of remediëren van negatieve antropogene invloeden op natuurgebieden, zoals verhoogde (atmosferische) stikstofdepositie. Dit onderken ik volledig, maar ik vermeldde het niet net omdat ik het specifieke van de natuurbeheerspositie wou aangeven in vergelijking met de herwilders.
2. Dit is een vertaling van de manier waarop George Monbiot (2013) de natuur van Wales beschrijft: *'sheepwrecked'*
3. Bemerkt dat ik hier voorbijga aan een bepaalde complicatie. Het is vanzelfsprekend niet zo dat alle natuurbeheerders die opkomen voor het behoud van halfnatuurlijke habitats en landschappen *eo ipso* voorstanders zijn van het behoud van het traditionele platteland en haar cultuur, of dat ze *eo ipso* bepaalde habitattypes willen bewaren in de totale landschappelijke en culturele context waarin ze traditioneel zijn ingebed. Het is in dat verband bijvoorbeeld al regelmatig opgemerkt dat vroege voorvechters van het natuurbehoud, zoals Jac.P.Thijssen en E. Heimans in Nederland helemaal niet tegen de modernisering van het landschap waren, zolang er hier en daar ook wat natuurterreinen overbleven (zie van der Windt, 1995). Waar de inzet van de strijd tussen natuurbeheerders en herwilders over de meest efficiënte manier van biodiversiteitsbehoud lijkt te gaan, verscherp ik hier dus in zekere zin het morele conflict door te laten zien dat de echte strijd er een is tussen verschillende visies op de plaats van de mens in de natuur. In zekere zin zijn zowel de natuurbeheerders als de herwilders het eens over het punt dat de mens niet thuishoort in de natuur, in de zin dat hij er niet hoort te wonen en dat het natuurgebied daardoor ook steeds een *reservaat* zal zijn: iets wat afgescheiden is van de ruimte waarin we ons dagdagelijks leven voltrekken.
4. Denk hierbij aan de beroemde formulering van de Amerikaanse *Wilderness Act*: *'[wilderness is a place] where man is himself a visitor who does not remain'*.
5. Voor een overzicht van de relevante literatuur over trofische cascades, zie Estes et.al. (2011).
6. Zie Ripple (2012) voor een overzicht over de gevolgen van de herintroductie van de wolf in Yellowstone. Zie Mech (2012) voor een kritische analyse.
7. Zie in dit verband de recente conferentie over de pleistocene megafauna, gehouden in Oxford: www.eci.ox.ac.uk/news/events/2014/megafauna/index.html
8. <http://www.monbiot.com/2014/03/24/destroyer-of-worlds/>. Eigen vertaling
9. Zie www.pleistocenepark.ru. Overigens is het zo dat binnen dit debat sprake is, tot op zekere hoogte, van een revival van Vera's megaherbivorenhypothese. Hoewel het onderzoeksveld momenteel in volle ontwikkeling is, zijn er indicaties dat het landschap in het Eemian veel opener was dan in het Holoceen. Gezien er toen een gelijkaardig klimaat heerste, zou die openheid het gevolg geweest zijn van de activiteit van grote grazers (zie o.a. Sandom et.al., 2014). Dit zou dan niet alleen betekenen dat herbivoren inderdaad kunnen optreden als landschapsvormers, maar ook dat sommige ecosystemen ten minste deels *bottom-up* gereguleerd worden, gezien niet alle herbivoren onderhevig zijn aan predatie, waardoor hun dichtheid een functie zou zijn van de hoeveelheid beschikbaar voedsel. Dit zijn twee kernprincipes van Vera's visie. Tegelijk is het dus zo dat het hier gaat om de periode voor de laatste ijstijd (Vera heeft het altijd over het Vroeg Holoceen) en bovendien is natuurlijk de klasse van herbivoren die aan predatie ontsnapt, net de klasse

- die is uitgestorven: de bosolifant, de mammoet, de wolharige neushoorn e.d.. Of na hun verdwijnen (grote) kuddes van oerossen en tarpans hetzelfde effect zouden kunnen hebben gehad als die soorten, is maar zeer de vraag. De consensus blijft momenteel dat na de laatste ijstijd Europa grotendeels in gesloten bos veranderde (zie o.a. Sandom, 2014).
10. Een aantal mensen heeft in dit verband gewezen op de paradox dat Monbiot langs de ene kant pleit voor een meer spontane natuur en langs de andere kant voor de herintroductie van de olifant en de neushoorn in Europa.
 11. Er dient opgemerkt te worden dat Drenthen zelf nooit naar het herwildingsdebat verwijst, om de simpele reden dat er begin deze eeuw nog geen sprake was van een dergelijk debat in Europa. Drenthen heeft het voortdurend over de *natuurontwikkelingsgedachte*, waarmee hij doelt op iedereen die zich achter het ideeëngoed van het in het vorige deel vermeldde Nederlandse *Natuurbeleidsplan* schaarde. Zoals we gezien hebben, had het *Natuurbeleidsplan* tot doel nieuwe wildernissen doorheen Nederland aan te leggen, grotendeels op basis van het gedachtegoed van Frans Vera. Bij dit type natuurontwikkeling gaat het dus in feite wel over herwilding.